

FNDR<XP HHI<EJYE TBMPFOWX

FNDR<XP HHI<EJYE TBMPFOWX

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter Tiden efter 1500

vid 10 aug. Laurentius (Lars) står det halster, varpå helgonet stektes, vilket senare omtyddes till en harv, som skulle antyda tiden att göra i ordning trädesåkern för höstsådden, vid 14 april Tiburtius, som kallades »den första sommarnatten» stod ett grönskande träd, och vid »den första vinternatten», 14 okt. Calixtus ett avlövat träd. I avseende på helgondagarnes antal och beteckning visa de olika runstavarne stor växling, alla innehålla icke heller alla dessa tre slag av uppgifter utan somliga endast dagtecken utan att man får sluta, att de ofullständigare skulle vara äldre än de fullständiga.

Bild 17. 23 juli—7 sept. på en runstav. På bilden äro tecknen vid þ 25 juli, Jakob, en pilgrimsstav, som erinrar om vallfärderna till San Jago de Compostela, i Spanien, där aposteln Jakob d. ä. ansågs begravnen; vid * 29 juli, Olov, en yxa; vid R 10 aug., Laurentius, ett halster, varpå helgonet stektes, vilket av rudbeckianerna omtyddes till en harv, som antogs beteckna tiden för åkers beredning till sådd; vid þ 15 aug., Marie himmelfärd, en krona, vid R 24 aug., Bartolomeus, en kniv, varmed aposteln flåddes, och framför 10 och 15 aug. finnes tecken till helgdagsafton, liksom vid R 7 sept., helgdagsafton till 8 sept., Marie födelse.

V. Tiden efter 1500

Att största delen av de runstavar, som finnas i behåll, tillverkats under 1500- och 1600-talen, har ovan nämnts, men runstavarne hava där behandlats, emedan av där anförda skäl sådana måste hava begagnats hela den katolska tiden. Efter 1500 visar sig emellanåt på dem en rättelse av gyllentalens plats, som i korthet må omnämnas. Emedan den julianska månaden var längre än den tid, som i medeltal förflyter mellan två på varandra följande nymånar, måste kalenderns data för nymånarna efter en längre tids förlopp bli märkbart för sena, nämligen 1 dag på 310 år, alltså 3 dagar år 1480. Förseeningen märktes rätt tidigt i utlandet, uppgavs år 1200 till 2 dagar och rättades i romerska breviarier 1568 genom att flytta gyllentalen 4 dagar tillbaka, så att gyllentalet 1, V, som förr stod på 23 jan. nu kom på 19 jan. och 1 jan. som förr haft gyllentalet 3 þ, nu fick gyllentalet 19 Φ. I Sverige finnes rättelsen verkställd i svenska psalmboken 1549, såsom A. Lindhagen¹ påpekat, och förekommer då

¹ Om *Calendaria perpetua* efter gamla stilen med rättade gyllental s. 11 ff, i Arkiv för mat., astronomi och fysik VII nr 23.

ᚱᚢᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

ᚱᚢᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ ᚱᚱᚱᚱᚱᚱᚱ

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter Tiden efter 1500

och då även på runstavar, vilka man således icke får utan andra skäl förklara yngre än runstavar utan rättelse av gyllentalen.

På Gottland fortsattes runristningen åtminstone under första delen av 1500-talet, t. ex. på en sten från Sproge sn: + petar: yfir: gn þarfa: han: lit: gerra: tissan: mur: ok: stuvona ok: ba þe: sendr: lyfta þ: a. tos. dahinom: fyr katrino: meso: tavar: f: sunudahr: ok: l: prim —: i: fiurtando: rado: i: taflone: »Peter i Övre Gandarve han lät göra denna mur och stugan och båda på samma gång lyktades på torsdagen före Katrinamässa. Då var f söndagsbokstav och l gyllental i 14:de raden på tavlan.» Enligt uppgiften om söndagsbokstav och gyllental var året 1514, vilket år Katrinamässa 25 nov. inföll på en lördag, torsdagen före är alltså 23 nov. I Atlingbo kyrkas korportal finnes med rödkrita skrivet i a k o b i s e m. 1. 5. 68 i a k o b i s a m 1621 »Jakob från Åsums (gård i socknen)».

Även på Öland finnes en runinskrift från 1500-talet, nämligen på väggen i koret till Runstens kyrka, som lyder: h u ø r: s ø m: t h æ t t æ: l æ s t a n æ: k i r k i a: h æ t a r: r u n a s t æ n: t a l: b ø r: s o c n a: h a r æ n: k u n n æ: r u n æ r: l æ s æ: o c: s c r i f u æ: h æ c i o: o l a: c a l m a r n »Vem som detta läser, denna kyrka heter Runsten. Det bör sockneherren kunna: runor läsa och skriva. Detta (skrev) Jo(hannes) Olovsson från

104

Kalmar.» Johannes Olai Calmariensis fick 1525 biskop Hans Brasks fullmakt på Sandby, men bör alltså ock varit kyrkoherde i Runsten. Det är antagligen ock han, som där i en 1541 tryckt mässbok med runor skrivit ett par latinska verser ur Davids psalm 150. Den anförda inskriften är ju ett uttryckligt bevis för att runornas bruk förekom ända till mitten av 1500-talet bland bildade personer, varom ytterligare en anteckning med runor från något av åren 1510—1519 vittnar av boktryckaren Paulus Griis och namnteckningen med runor 1523 av J. Spiegelberg, sekreterare hos biskop Brask i Linköping, ävensom att bröderna Johannes († 1544) och Olaus Magnus († 1557) omtala och avbilda runtecknen i sina historiska och geografiska arbeten, likaså Olaus Petri († 1552), samt ett nu förlorat arbete om runor av Laurentius Petri († 1573). Med dessa personers samtid torde dock de högre ståndens runkunskap kunna anses utslocknad, ty då vår förste runforskarare J. Bure (Bureus) c:a 1593 väcktes till att ägna sig åt denna forskningsgren genom att hans blickar föllo på en runsten, vilken låg som tröskel i Riddarholmskyrkans dörr, säges han hava lärt sig tyda runorna av en bonde i Dalarne som läromästare.

Denna uppgift är icke osannolik, efter som i Dalarne och Härjedalen runorna i delvis ändrade former hava fortlevat ända till slutet av 1700-talet. Över 20 inskrifter, de flesta från 1700-talet hava nämligen anträffats på bodväggar, möbler och husgeråd och ännu 1905 funnos i Åsens kapell i Älvdalen gamla

105

FNDR<XP H+eCJYE TBMPfDQ

FNDR<XP H+eCJYE TBMPfDQ

Erik Brate

Sveriges Runinskrifter Tiden efter 1500

personer, som kunde läsa dalsk runskrift. Utom personnamn och datering innehålla dessa runinskrifter ofta böner och psalmverser. Se om dessa runinskrifter Dalska runinskrifter från nyare tid I, II, III i Fornvännen 1906.

Även i Västmanland synes runkunskap hava överlevat 1700-talet att döma av ett med runor skrivet brev, som nyligen anträffats, med vanlig skrivstil adresserat till »Erik Erikson, Säby by och postgård, Strömsholm». Brevets runtext lyder: min . älskade . vän . d. 10/10. 04 (datum med tysk skrivstil) kom iag til et bröllops lag kom iag nyles helt obiuden största ernde hadde iag til at tita uppå bruden! ack det var en tecker brud kladder som en fru siöna ögon tu röda kinder haka trinder nesa lik som brukas nu far vel. Brevskrivarens namn är bortklippt. Brevet utgör en dikt med samma versmått som i Friskens och Runii resa till Dalarön, påskeafon 1712, av den glade skalden J. Runius (1679—1713) och har samma muntra ton som hos denne. Översatt i versform är strofen följande:

Kom jag till ett bröllopslag,
kom jag nyligen helt objuden.
Största ärende hade jag
till att titta uppå bruden.
Ack, det var en täcker brud,
kladder som en fru,

sköna ögon tu,
röda kinder,
haka trinder,
näsa, liksom brukas nu.

Om dikten skulle vara författad av Runius, fast den ej finnes upptagen i hans dikter, så har denne dock icke skrivit brevet, ty handstilen i adressen är helt olika Runius stil, och genom av doc. E. Hjärne anställd undersökning blir sannolikt, att bröllopet i fråga är vigseln den 21 okt. 1804 av Anna Cajsa Eriksdotter i Säby postgård, född 1777, med bonden Olof Olofson i Hällby, syster till Erik Eriksson därstädes, som var född 1780. En granskning av brevets datum visar, att det ändrats från 10/10 till 20/10 eller tvärtom. 20/10 är dagen före Anna Cajsas bröllop och det är alltså hon, som firas som brud. Datumändringen tänker jag mig kunna så förklaras, att brevskrivaren ursprungligen tänkt skriva det rätta datum 21/10 men efter nedskrivandet av tvåan plötsligt kommit på den tanken, att detta ju ej passade till den ålderdomliga runskriften, som fordrade ett datum efter gamla stilen, som infördes 1753 genom att 11 dagar uteslöts. Vid nya stilens 21/10 har alltså gamla stilen ej hunnit längre än till 10/10, och brevskrivaren anbringade därför detta datum för att giva runbrevet ett fornartat tycke. Den 24-årige Erik Eriksson kan då antagas hava vänt sig till någon i vitterheten bevandrad vän för att få något lustigt att föredraga på sin systems bröllop, vilken sänt